

Кормчий "Софіївки" Пам'яті Івана Семеновича Косенка (1940–2022)

The Helmsman of the Sofiyivka Arboretum In memory of Ivan S. Kosenko (1940–2022)

10 квітня 2022 року українську ботанічну спільноту облетіла приголомшлива звістка – на 82-му році життя після нетривалої хвороби відійшов у вічність Іван Семенович Косенко – член-кореспондент Національної академії наук України, доктор біологічних наук, професор, заслужений працівник культури України, лауреат Державної премії України в галузі архітектури, людина-епоха, людина-легенда, який беззмінно впродовж 42 років очолював всесвітньо відомий Національний дендрологічний парк "Софіївка" НАН України.

І.С. Косенко народився 3 грудня 1940 р. у старовинному козацькому селі Хрестителеве Чернобаївського (тепер Золотоніського) району, що на Черкащині. Невдовзі після його народження мирне життя родини перекреслила війна – батько загинув у боях у складі 1-го Українського фронту.

Після закінчення Уманської середньої школи №14 у 1958 р. Іван Семенович працював муляром, столяром, монтажником-висотником у різних організаціях Черкаської і Донецької областей, з 1960 по 1963 роки служив в армії, а після звільнення у запас пішов вчитися далі і здобув дві вищих освіти – аграрну в Уманському сільськогосподарському інституті (нині – Уманський національний університет садівництва), а педагогічну – в Українській сільськогосподарській академії (нині – Національний університет біоресурсів і природокористування України).

За 42 роки на чолі славної "Софіївки" Івану Семеновичу довелося скласти не один екзамен на мужність та професіоналізм, а найскладніше з тих випробувань випало на його долю одразу після його призначення директором дендропарку, у ніч з 3 на 4 квітня 1980 року, коли весняна повінь розмила земляну греблю і селевий потік з велетенськими уламками криги пронісся парком, зруйнувавши майже всі архітектурні споруди і дорожньо-алеїну систему, пошкодивши вікові дерева. З того часу та протягом наступних років для директора й колективу, який згуртувала його наполегливість, принциповість, уважність до людей та працьовитість, стали пріоритетними реставрація визначних об'єктів парку, а також відновлення історичної правди про заснування й розвиток "Софіївки", 225-річчя котрої в минулому 2021 році відзначали всі ми разом з тисячами її шанувальників.

У науковому доробку І.С. Косенка – авторство та співавторство близько 400 наукових та науково-популярних праць, понад 30 монографій, присвячених історії "Софіївки", вивченню природних багатств України, теорії інтродукції та акліматизації рослин, збереженню і збагаченню біотичного різноманіття рослин та екології, а також паркобудівництву, 9 авторських свідоцтв та 7 патентів на наукові винаходи й нові сорти.

Особливий науковий інтерес для Івана Семеновича становили представники роду ліщина (*Corylus L.*).

Його кандидатська дисертація була присвячена вивченню еколого-біологічних особливостей ліщини ведмежої (*Corylus colurna* L.), а докторська – вивченню роду *Corylus* в Україні. Інтерес до цих рослин Іван Семенович проніс через усе життя. Двоє з авторів цієї статті добре пам'ятають, як під час експедиції до Румунії у 2009 році, будучи вже доктором наук, професором, членом-кореспондентом НАН України, Іван Семенович з надзвичайною наполегливістю обстежував субсередземноморські ліси долини Дунаю у пошуках балканської популяції *Corylus colurna*, аби порівняти її представників з рослинами з кавказької популяції, які з 1980-х років вирощувалися в "Софіївці". І як же він зрадів, коли на схилі дуже крутого яру все ж знайшов дорослу рослину з кількома сіянцями, і як він беріг потім ці сіянці впродовж всієї експедиції і плекав їх, висадивши в "Софіївці"... Івана Семеновича без перебільшення можна назвати засновником наукової школи фундукарства в Україні. Фундуковий розсадник, створений під його безпосереднім керівництвом і за особистою участю, став унікальним зібранням різних сортів фундука, науковою базою для розроблення нових технологій вирощування садивного матеріалу, здатного забезпечити потреби розвитку насаджень ліщини як для самої "Софіївки", так і для фермерських господарств України.

Ще одним науковим захопленням І.С. Косенка було вивчення історії "Софіївки", її явної та прихованої семантики. Він був неперевершеним знавцем давньогрецької і давньоримської міфології, міг цитувати цілі уривки з "Одісеї" Гомера, міг вести тривалі дискусії на цю тему з екскурсоводами парку. Багаторічною традицією Івана Семеновича як директора був ранковий обхід парку, часто наодинці з самим собою, зі своїми думками. І поступово таємниці "Софіївки" відкривалися її багаторічному очільнику, її скульптурні композиції, рослинність, величні кам'яні брили склалися у загальну картину, завдяки чому вдалося розкрити архітектурно-семантичний задум, закладений зодчим парку Людвігом Метцелем, як матеріалізацію образів величної Гомерової "Одісеї", вдалося відновити історичні назви ландшафтних композицій та малих архітектурних форм.

Завдяки організаторському таланту Івана Семеновича, його вимогливості до себе і до інших, умінню чітко ставити задачі і контролювати їхнє виконання, вдалося відбудувати "Софіївку" після стихійного лиха у 1980-ті роки, а у лихі і складні 1990-ті не лише зберегти парк, але й піднести його

на новий рівень, збудувавши фактично нову західну частину, адміністративну зону з сучасним науково-лабораторним корпусом, домогтися визнання "Софіївки" науково-дослідною установою і створити на її базі повноцінний науковий інститут Національної академії наук України. Звісно, це все стало можливим завдяки сильній волі Івана Семеновича, його вірі в себе і у свій колектив. Але разом із тим, він був надзвичайно чуйною людиною, з відкритим серцем та щирою душею. Надзвичайно дбайливо опікувався він усіма членами свого колективу, був завжди готовий прийти на допомогу кожному у скрутній ситуації, а до молодших колег ставився як справжній батько, хоча й інколи міг бути і дуже вимогливим. Особливою турботою він оточував старших колег, зокрема свого вчителя професора Миколу Арсенійовича Кохна. Особливо теплі стосунки багато років пов'язували його з членом-кореспондентом НАН України Тетяною Михайлівною Черевченко, яку він називав своєю ботанічною мамою. Багаторічні дружні зв'язки пов'язували Івана Семеновича з Президентом НАН України, академіком НАН України Борисом Євгеновичем Патонем, який неодноразово відвідував "Софіївку" і всіляко підтримував її. Взагалі, дар щирого і доброзичливого спілкування з найрізноманітнішими людьми був особливою рисою Івана Семеновича. Саме завдяки цьому він мав

повагу тисяч людей, які знали його, саме тому коло його друзів та прихильників простягалося до всіх куточків України і далеко за її межі.

Плідна наукова, організаторська і суспільна праця І.С. Косенка була відзначена високими державними і відомчими нагородами, вітчизняними, зарубіжними та міжнародними науковими відзнаками: кавалер орденов "За заслуги" та Ярослава Мудрого V ступеня, заслужений працівник культури України, лауреат Державної премії України в галузі архітектури, премій імені В.Я. Юр'єва та імені М.Г. Холодного, Міжнародної премії ICOMOS – IFLA (Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць та Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ) імені професора Яна Захватовича, нагороджений срібною медаллю ВДНГ (ще за часів СРСР), відзнаками НАН України "За професійні здобутки" та "За наукові досягнення", відзнакою "Умань – поріднення" Уманської міської ради та міського товариства дружби, Почесний громадянин м. Умань.

Велику роль у житті Івана Семеновича відіграла його родина. Він був турботливим сином, чоловіком, батьком, дідусем, гарним і вірним другом. А ще він дуже любив українські пісні. За його ініціативи було створено вокальний ансамбль "Софія", яскраві виступи якого стали окрасою усіх офіційних та неофіційних заходів у дендропарку. Але й сам Іван Семенович гарно співав і знав дуже багато пісень, які виконував і під час святкувань, і під час експедицій. Найулюбленішими для нього були саме

життєствердні й життєрадісні пісні, та він і справді дуже любив життя в усіх його проявах, вмів цінувати його радощі і переборювати перешкоди.

Іван Семенович відчував "Софіївку" як щось особливо рідне для себе, як дар Божий і людський Україні та світу. Та й сам він був щедро обдарований від батьків, від природи, від рідної землі. І цим даром він щедро ділився з людьми навколо. Його життєвий дар своєму народові та світу втілювався у його улюбленій "Софіївці". Уявімо лише, скільки сотень тисяч або й мільйонів людей, які відвідували "Софіївку" в "епоху Косенка", відчували тут особливу любов до рідної країни, замилювання чарівним світом рослин... Скільки сотень тисяч або й мільйонів фотографій "Софіївки" люди зберігають у старих альбомах, на новітніх гаджетах... Скільки людей пережили у "Софіївці" найкращі хвилини свого життя: зачарування природою, освідчення в коханні, відчуття щирої дружби, щасливі прогулянки з дітьми, з родиною, радість пізнання нового... У кожній такій щасливій і пам'ятній хвилині є й частка праці та натхнення Івана Косенка, світлий слід його життя.

Ми будемо з вдячністю пам'ятати Івана Семеновича Косенка як яскраву непересічну особистість, Людину, Вченого та зробимо усе можливе для подальшого процвітання "Софіївки", біля штурвала якої він був стільки років і вів цей прекрасний корабель через усі шторми та рифи до світлого і прекрасного майбутнього, ніколи не збиваючись з курсу.

В.М. ГРАБОВИЙ, А.А. КУЗЕМКО, Т.А. ШВЕЦЬ,
С.Л. МОСЯКІН